



և ապա նրանք ենթարկուել են Ցիրասոյեան (Սարատովի) լատին եպիսկոպոսին: Այս ենթարկումն ըստ օրենքի (XI հ. 1 մ. 75 և 104 յօդ. ծանոթ.) միայն ժամանակաւ է եղել, բայց նա տեսուած է մինչեւ հիմա: Մի կարծ ժամանակ, 1844-ից մինչեւ 1864 հայ-կաթօլիկները ունեցել են սեփական կառավարիչ, հայր Շահուլեան, որի մահից յետոյ հիմնուել է Արաքսայայում 3 անդամայն զաւոյացած "հայ-կաթօլիկոյ հոգեւոր կառավարութիւն", որ մի անասական եւ անօգուտ հիմնարկութիւն է եղել, որովհետեւ ոչ մի որոշ իրաւունք եւ իշխանութիւն չէ ունեցել: Իսկ թե՛ն մեկայ լատին եպիսկոպոս, թէ՛ իր մեծ հետաւորութեան պատճառով եւ թէ շուրհիս այն հանգամանքի, որ նա ձեռով է լեզուով օտար է եւ աղետակ չէ հայ-կաթօլիկ եկեղեցւոյ առանձնայատկութիւններին, չէ կարողացել ոչ մի կարգ մայնել եւ ամենեւին բաւականութիւն չէ տուել հայ-կաթօլիկներին իրական հոգեւոր պահանջներին: Գրանցել առաջացել են անընդհատ վեճեր եւ անկարգութիւններ, որոսէ կառավարութիւնն ինքն էլ զգացել է այս վեճերի անշարժարկութիւնները եւ այլ եւ այլ ժամանակ աշխատել է կանոնաւորել այս անբնական գրութիւնը, բայց դա ոչ մի օգտիւն կարողացել չէ իրագործել: Աւստի հայ-կաթօլիկները ինքրուսէ՛ն հանել իրանց վերջնականապէս լատին եպիսկոպոսի իրաւասութիւնից, տալ սեփական հայ-կաթօլիկ եպիսկոպոս, գոհացնելով մի եւ նոյն ժամանակ հետեւեալ կարգիներով:

1. 1903 ապրիլ 14 ի Բարձրագոյն հրամանով որոշված է նշանակել հայ-կաթօլիկներին համար "Հայոց Առաքելական կառավարիչ" թեմական առաջնորդի իրաւունքներով: Այս պաշտօնի համար նշանակել տէր Պօգոս վարդապետ Դաճապետեանին, մինչեւ որ եպիսկոպոսական աթոռը հաստատուի եւ թեմ-իւ նախնայնէն ընդլին իրանց համար տեղիկաւ: Այս եպիսկոպոսի իրաւասութեան ենթարկել բոլոր այն հայ-կաթօլիկներին, որոնք տարած են Անգղիական սահմաններէն դուրս, ինչպէս՝ հիս սիսային կովկասում, Երիւսում, Բեսարաբիայում եւ այլն:

2. Բանալ չուտով հայ-կաթօլիկաց զպահանջ (սեմիարիա):

3. Վերականգնել եւ պահպանել հայ-կաթօլիկ եկեղեցւոյ բոլոր կանօնական իրաւունքները եւ արտօնութիւնները, առանձնապէս ա) բոլոր եկեղեցական, վարչական անձերը՝ սկսած եպիսկոպոսից մինչեւ եկեղեցւոյ երեքդասները պէտք է բնաւ են ծխական համայնքների կողմից, բ) բոլոր ծխական զպրոցների թէ սեռամական եւ թէ անտեսական մանրիկ մատակարարութիւնը յանձնել հոգեւորականութեան եւ օտարվորդի բնարուած հոգաբարձական խորհրդին:

4. Այն պետական դպրոցներում, որոնց մէջ բուական թուով հայ-կաթօլիկ աշակերտներ կան, նշանակել նրանց համար հայ-կաթօլիկ կրօնասույցներ:

5. Թոյլ տալ, որ հայ-կաթօլիկներին կողմից բնարուած մի անձ մասնակցութիւն ունենայ Թիֆ-

լիսում այն բոլոր հարցերի քննութեան մէջ, որոնք վերաբերում են հայ-կաթօլիկ եկեղեցական համայնքներին:

6. Հայ-կաթօլիկ եպիսկոպոսի աթոռական ղեկին հաստատել Թիֆլիսում, Իրաւունք տալ առանձին եկեղեցի կառուցանել Թիֆլիսում հայ-կաթօլիկ գաւառութեան համար: Թիֆլիսի կաթօլիկաց վերականգնան եկեղեցին թողնել լատինաւեան կաթօլիկներին, այն պայմանով, որ նրա ինքնիշխանութիւնը հանվի սպառնալ հայ-կաթօլիկ եկեղեցուն: Թէ այս եւ թէ այլ կարեւոր շէնութիւններին համար դրամական նպաստ յատկացնել հոմակաւեան-կաթօլիկաց յատուկ դրամագիւղից (Օրենքի XI հ. 1 մ. 130 յօդ. համաձայն) — խմբագրութեան ուղղուած բարեկամական գործութեան մէջ իմանալով թէ վերականգն արդէն ներկայացուցեր է այս ինչդիրն Պետերբուրգի կենդանական վարչութեան և Կրօնի թէ աղօրինքը յուսալից է:

2. Դանքիւլ գաւառէն մեղսաւոր ժողով: — Անցնալ անդառնալ Դադղէվիչի մէջ (էջ 191) հաղորդել էինք թէ գաւառեանի միջնակին համար երկու նիւթ առաջարկուած է եւ թէ իւրաքանչիւր միջնակին յատկացուած է 700 ռուբլի, սակայն թերեւոր տպուած չմեղած էր արդէն, երբ մեր տեղեկատու բարեկամն ստացանք թուղթ մը, որ կը հարկ մտի. "Հաղորդածս միջնակինների նիւթերի գումար յաւելուեց 1000 ական ռուբլի նշանակել": (Մանրամասնութիւնները տես կողքին վերջն յայտարարութեան մէջ):

3. Լեւոնիւլ — Լուսինի եւ տեղեկանալով թէ ուսումնայ պարբերական մամուլը պիտի հարթտանայ քանի մը նոր հրատարակութիւններով: Գ. Գ. Երգ Մե լեւ-Գարա ք. օգէ ան թղլուտութիւն է տալեր արդէն հրատարակելու Ալեքսի Բալէր անուն լրագիր մը: Մենք Բաւերը կովկասի ըսած էինք: — Երգուտու հաւատարմարար Գ. Ս. Յարու թիւն եւ ան կ'աշխատի Բաւերի մէջ 2-րդ անուամբ մեծադիր ամենօրեայ լրագրի մը հրատարակման հրաման ձեռք բերելու: — Փառտարան եւ Լեւ. ԱՊՏՈՒՄ Թերթին նախկին խմբագիր Գ. Յովհ. Խաչատուրեանի թղլուտութիւն ինչդրած է Թիֆլիսի մէջ իր ընդմեջեւ լու ժողովուրդ անուն ամենօրեայ քաղաքական, հասարակական եւ գրական լրագիր մը: արդէն պատշաճաւոր իշխանութեան հրամաններին ստացած է եղեր: — Նոյնպէս եւ ուսույցի Գ. Դարագ օգէ ան կը ջանայ եղեր հրաման առնելու ամենօրեայ Թերթի մը հրատարակելու ի Թիֆլիս: Լրագրին անունն է Խոստ. — Երբ ք. Ժանով եւ անձանք թերթի են հրապարակելու, մեք անշուշտ տուիք կ'ունենանք ասոց մասին խոսելու:

4. Արեւիստիկոս Ժ. Կամօթուլ: — Արեւելագիտաց Ժ. Կամօթուլային համաժողովն այս արեւ գումարուեցաւ Աթիէր նախական որոշման մը համաձայն: Համաժողովն մասին բուական բնագրական տեղեկութիւն տուաւ Գ. Զ. Աւաքեւեան "Մշակի" մէջ: Գ. Աւաքեւեան միակ հայն է եղեր, որ մասնակցեր է այս համաժողովին: Համաժողովն ներկայացուցեր է քանի մը

գեղուցում, որոնցմե մեզի համոր ամենէն հետա-  
քըքրապիւն է «Անարիկ հայ գրադպանութեան»  
վրայ եւ նրա ուսումնասիրութեան կարեւորութիւնը  
արեւեւադիտութեան համար,» ըլ նուազ հետա-  
քըքրապիւն է մեզի նաեւ արտաքոյ կարգի հայ-  
ասեր Գեորգիանցիի մը: Ա. Հեքմանի գեղուցումը —  
«Հունգարիայ մէջ Հայկական թիպակներու մը  
հիմնելու մասին (տե՛ս ՀԱ, ԺԲ, 3): — Պ. Հ.  
Սապեբեկեան կը պատմէ սիրուն միջադէպ մըն ալ,  
ուսիցի կ'իմանա՞ր թէ Հայագետն թիպակներն մնա  
մասնաւոր-  
ցած են համամարդկին: Ապրիլ 18ին, կը պատմէ  
Պ. Ա., երեկոյեան ժամը 9ին Excelsior Հիւր-  
հանգիստի սրահներում բարձրանեալն գումարուք  
ունեցան կոնգրէսականները միմեանց հետ ծանօթա-  
նորոյն նպատակով: Այդ տեղ լեզուներն եւ բար-  
բաւեւերն կատարեալ բարիքներն խառնու-  
րէր. տկամնէն շարունակ համոզուէ եր արար, պար-  
տիկ, թուրք Տէշիրը, մըթէ շինարար լայիւր, երբեմն  
ուսեւերն, յաւաքի, ի հարկէ ֆրանսերէն, գեր-  
մաներէն եւ անգլիերէն: Հայ միայն եւ էր. նստած,  
մտախօս, դիտում էր եւ որոմուն էր թե ծանօթ  
էր գեղերը. յայտարմ լուսմ եւ այս խոսքերը. «Աշ-  
Լնայ ի՞նչ, օրդէր Հայ-յի, ի՞նչ կա Բոսնիան,» Նայում  
էր, առաջին կանգնած եւ որ պատկառելի աշխարհ,  
ծիծաղուն աչքերով, համակրելի գեղերով, կուրքը  
շքամշտններով զարգալով: Այդ միջոյն մտաե-  
լում է ինձ Պարսկաստանի պատմութեան Միջուկ  
Աբգուլ Հուսէյն խանը եւ ծանօթացում է ինձ  
գուրու ե գալին, որ պատկառելի ծերունին Հէյ-  
դեբեքի համալսարանի պրոֆէսոր Մերզան է,  
արեւելագէտ: Կա բացատրեց ինձ, որ զգալում է  
հայկական ուսումնասիրութիւններով, կարող  
է խօսել միայն քրդեր. վերջին 10 տարին եւ բաց-  
առապէս զրգացում է Առտումած աշխի հայ բնագրի  
ուսումնասիրութեան: Եւ ուրախութիւն յայտ-  
նեցի, որ նրա շնորհիւ, լեզուներն այս բարեփոխ  
մէջ հայոց լեզուն եւ հնչեղնի Հուսով մտեցան մեկ  
խմբի պարսկագէտներն եւ մեր սեփեցից պար-  
սկերէն խօսել: Ապա յայտնեց եւ մի տօր հայագէտ  
— համալսարանի պատմութեան Պրոֆ. Պոլ.  
Րօլդէտ, որ յայտնեց ինձ, թէ եկել է կոնգրէսին  
մասնակցելու: յայտնաւէ կարգաւոր համար իր մի  
թիֆլիսաւոր «Գարուգներին, Արա գեղեցիկ եւ Ս.  
Սարգիս մասին:» — Ս. Սարգիս, առաջի եւ զար-  
նացած, բոլոյ ի՞նչ կապ կոյ յարաւերջերի եւ նրա  
մէջ: — Ըստ մեծ կապ, եւ այդ ցոյց կը տամ իմ  
թիֆլիսաւոր մէջ:

5. թիվ. Գրքեր են գրված-իսկանդերվերենով — գրելով երկու տարի յուստով աւելի ունեցանք (տե՛ս ՀԱ. ԺԵ. էջ 350) Գր. Բ. Խաչատրեանցի Die neuere armenische Literatur գրքերից գրականին վրայ խօսելու: Դժմա՛յ բայց ահի՛ն շատ աւելի ընդարձակ աշխատանքներն էին ալ նորբեր Տրապանցի Տանեց Գր. Խաչատրեանց. նա՛մա՛ Neue heidelb. Jahresbuch XIV Տրապանցի գրքերին էլ էլ ապա առանձին տրապանցի: Այս երկն երկուստադր ըստնասիրին 15<sup>րդ</sup> աշխատանքներն են. ընդ մատյոններն ալ հաշուելով՝ 20<sup>րդ</sup>ին կը մօտենայ: Դա արմենիկ Literatur des 19. Jahrhunderts թե՛պէս թիւ մը համարու-

է, բայց շնորհիւ այս Համաժողովան՝ նպատակադարձոր, առանց ձանձրոյթ պատճառելու, ամփոփ զազափար մը կու տայ՝ Գերմանացեայ ԺԼԵՊ-ը պարզաւ հայրենութեան եւ մասամբ հայ գիտութեան զգեստոր հասանքներուն մասին։ Սերունդ ու սահման ոճով՝ մըն ալ գրուած ըլլալով՝ շատ սիրով կը կարգադրուի։ — Վերջին հատուկին մէջ կարօրկ, անշուշտ եւ շատ ջանք կերպով ներկայացուած են Միխիթարեանց կրկին գործերուն — իրենց ուղղութեանց իրական ու ճշգրիտ գոյներովը։

6. Ե՛լեւս ք. — Նախքեթաց ամայն 13ին  
բռնուկեցեալք մնբը Պետերբուրգեւ Տեւագորք քր,  
որ Կ. Յ. Երեւանի մասը կը գտէէր: Ստյոյգ է լիէ  
Եգեւան իւր ուսեթըր յաւարդին ուսս պետութ լի Եւան  
Տայ ազգին ծառայութեան նուիրած էր սպառւած —  
իւր կենաց երեկեցեալ ժաման կը մնէին աշ-  
խարհայն, այտու Տահդեթ գգային կորուստ մին է  
Եգեւանի մահը՝ որ Տատարախութիւնը կ'ունենայ-  
գեւան զի Տատարախութիւնը կը կորոնցնէր յանձնի  
վարան իւր փորձառու խորհրդատւներին եւ բա-  
րեբարներէն մին: Եգեւան զեւ անցեալ տարի տանեց  
իւր պետութեան եւ Տատարախութեան-գրական գործու-  
նելու լի Եւան յիսնամասէր: Ծնած էր 1835ին Սեպտ. 8:  
Լազարեան Ճեմարանի դասընթացքը լմնցնելէն,  
Պետերբուրգը Տամայարախին աւելեցեան բաժինն  
ուարտութի վերելք՝ ներքին գործը նախարարու-  
թեան մէջ այլեւս պաշտօնինը ստանձնած ու յա-  
նդուրէթեալ փարած էր: Հանդես հիշեալ Սատա-  
արաւանց վարժարանին բարդական Տիմիազիկի էր,  
ինչպէս եւ Եգեւանից միջադպին: Ընէին նա այլեւ-  
այլ գրութիւններ — Տայ կամ ուսու լեզուով  
գրած: Եգեւանի idée սոյն էր արդարեւ չափաբաւ-  
նայ (Եվրոպական) երկիցայ չի նայալ-լիւս:

**ፑባሊዊ ጥያቄዎች**

**ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ**

ԱԶԳԱԳՐԱԿԱՆ – խօսք մին ալ Հունգարիայի եւ  
Դրանսիլուանիայի ազգայնոց թուին վրայ ու  
հայկական տիպը. 193:

ՊԵՏՄԵԿԱՆ - Արշակունի դրամներ - Նախարարա-  
կունիքի եւ հնազոյն արշակունիքի եւ իրենց ծանօթ  
դրամները. 198:

ՄԱՍՏԵՐԱԳՐԱԿԱՆ – Ցուցակ ձեռագրային Թաւրիզի-  
– Ա. Ցուցակ ձեռագրային մասնաւորաբար  
շաւակ կամ Բերդաթաղի. 2101: – Խոսքովի  
թարգմանիչ, եւ իւր նրկասիրութիւնները. 213:  
ԲՆԱԳՆԱՍՄԱԿԱՆ – Վարդապետի ու Բարդի. 221:

**ԱՅԼԵՒԱՅԼՔ**

ԺԱՂՆՓՈՌՆԱՋ. 1. «Հայ-կաթօղիկներ» աղեսրահորը;» - 2. Դարձեալ Բանաններն մըցանսօղին մասին: - 3. Լրագրական: - 4. Արեւելագիտաց ԺՂ. համաժողովը: - 5. ԺԹ. զարու հայ գրական-ժողովներ: - 6. Սեպտեմբ. 222:

**ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉ ԵՒ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՈՒ ԽՄԲԱԳԻՐ**

3. ԲԱՓԱՅԵԼ 4. ՊԱՐՈՆՆԵՐ

ԱՒԵՆՆԱ. ԴԻԴԹԱՐԵԱՆ, ՏՊԱՐԱՆ